

Anton Arnold. Forrás: KHM-Museumsverband, Theaternuseum, Wien

 Szabó Ferenc János

Magyar komolyzenei hangfelvételek az első világháború éveiben

Az első világháború éveinek centenáriuma számos alkalmat kínált a korai magyar hanglemeztörténet jobbára ismeretlen 1914 és 1918 közti éveinek feltárására. Az egyes lemezcégek – köztük a világháború első hónapjaiban csődbement Első Magyar Hanglemezzgyár – történetéről, a datálás nehézségeiről és lehetőségeiről, a történelem a repertoárra gyakorolt hatásáról jelenleg már többet tudunk, azonban még mindig maradt – és feltehetőleg még sokáig lesz is – felfedeznivaló e témában. Ráadásul a nagyvonalakban ismert tendenciák háttérében apró kivételek várják, hogy felfedezzék őket. E tanulmányban egyetlen, sok szempontból egyedinek mondható ária felvétellel, illetve annak kontextusával foglalkozom.¹

Az első világháború éveiben készült magyar hang-
lemezekről igen keveset tudunk, az ismereteinket szinte
egy, a két világháború által többszörösen károsított puzzle
széttöredezett darabkáiból kell összeraknunk.² Amellett,
amit ki tudunk következtetni, nagyon sok ismeretlen adattal
kell szembesülnünk, például olyan okokból kifolyólag,
hogy a The Gramophone Company heti és havi jelentései
1914 augusztusától kezdve nem érkeztek meg a cég londoni
központjába.³ A lemezeken szereplő előadóművészek jó
részének nem ismerjük a háború alatti tevékenységét, ritka
kivételnek számít Nádor Jenő esete, akiről a *Színházi Élet*
1915. szeptemberi háborús összefoglalójából tudjuk, hogy
abban az évben azért nem énekelhetett a felvevő tölcsérbe,
mert frontszolgálaton volt.⁴ A hazai és külföldi színház-
történeti források is igen hiányosak a világháború éveiből,
így sok énekesről nem derül ki, hogy mely évben hol
működött, hol készíthetett hangfelvételeket.

A magyar operanékesek hangfelvételei a háború előtt nagy népszerűségnek örvendtek. Az Első Magyar Hanglemezgyár 1914 áprilisában új, kifejezetten művész-lemezeknek szánt márkát indított (Original Viktoria),⁵ s ekkor készültek a Lindström konszernhez tartozó BeKa lemezcég 58027–58031 lemezszámonon rögzített, több különböző márkájú normál lemezen, s később modern hanghordozón is kiadott operarészlet-felvételei Környei Béla tenorénekes előadásában.⁶ Mindezek alapján – továbbá a basszusénekesek gramofonfelvételeinek népszerűségét tekintve – biztosra vehetnénk, hogy az első budapesti Gurnemanz, a Népoperából az Operaházba szerződtetett, de már drezdai szerződését is zsebében tudó basszusénekes, Bihar Sándor is hamar operai lemezhez jutott volna, ha nem viszik el katonának a háború kitörésekor és nem hal meg a fronton 1915 januárjában.⁷

A fennmaradt források azonban más képet mutatnak a háború alatti magyar hanglemeztörténetről. A repertoárra vonatkozó vizsgálódások egyik legmeglepőbb tanulsága, hogy – a diszkológiai kutatás jelenlegi állása szerint – Magyarországon a világháború évei alatt nem készült klasszikus zenei hangfelvétel. Míg a háborúban álló országok nagy részében – szövetségi hovatartozástól függetlenül – készültek komolyzenei hangfelvételek 1914 és 1918 között, jelenlegi ismereteink szerint az ugyanakkor készült magyar zenés hanglemezekeken szinte kizárólag populáris zene – operettrészlet, magyarnóta és orfeumdal – hallható. Angliával, Németországgal, Franciaországgal és Olaszországgal szemben Magyarországon – hazai lemezcég hiányában – erre már nem futotta az elsősorban profitra törekvő, nemzetközi lemezcégek erejéből.⁸

Az utólagosan megállapítható hiány oka persze sokféle lehet, hogy csak egyet említsünk: több lemezkereskedő is hirdette a lehetőséget, hogy régi, megunt, törött lemezeket beszámít új lemez vásárlásakor. A művészlemezek nép-

szerűsége és jóval magasabb piaci értéke okán ugyanakkor nem tűnik valószínűnek, hogy éppen ezeket cserélték volna be tulajdonosaik új lemezekre, de ha mégis, az sem változtat azon a tényen, hogy a fennmaradt források a magyar nagyvárosi emberek zenehallgatási szokásai gyökeres változásáról vallanak. A gramofontulajdonosok másfajta zenére vágytak, másfajta zenét kerestek a lemezboltokban. A háború kitörése után készült, jelenleg ismert zenei tartalmú lemezeken túlnyomórészt indulókat, katonadalokat, kabarédalokat, szonókat, magyarnótákat és zenés hangjátékokat, valamint a háborútól gyakran független kuplékat és operett részleteket találunk.

Ha a magyar komolyzenei előadóművészek 1914 és 1918 közti hangfelvételeit keressük, külföldi hanglemez-katalógusokat kell elővennünk. Néhány magyar operaénekesnek és hangszerjátékosnak ugyanis megadatott a lehetőség, hogy eleinte Németországban, később Amerikában gramofonlemezt készítsenek vele. 1915 áprilisa után Budai Izsó, a Magyar Királyi Operaház magánénekeske számos lemezoldalnyi hangfelvételt készített a Gramofon Társaság berlini stúdiójában, ezeken azonban csak magyarnóták és katonadalok, továbbá Pap Zoltán *Áldassék a király!* című „néphimnusza” hallható.⁹ 1915 őszén kellett hogy készüljön Földesy Arnold csellóművész több berlini felvétele, ezeken Popper, Händel, Sarasate és mások művei mellett Polonyi Elemér *Scherzo fantastique* című műve is helyet kapott.¹⁰

A jelenleg hozzáférhető igen kevés adat alapján csak meglehetősen óvatossággal mondhatunk véleményt az amerikai magyar hanglemezkiadásról, az azonban látható, hogy az amerikai lemezcégek tudatosan igyekeztek kiszorgálni a helyi nemzetiségeket, így számos magyar vonatkozású hangfelvétel is készült a Victor, a Columbia

Anton Arnold lemezének címkéje Forrás: OSZK Zeneműtár

és más lemezcégek stúdióiban. 1916–1917-ben két magyar operaénekes – a budapesti Operaházban a 19. század utolsó éveiben működött Bartók Matild, valamint a következő korszak nagy operaéneke, Gyenge Anna – énekelt lemeze a Victor lemezcégnél, azonban Budai Izsóhoz hasonlóan ők is csak magyarnótát, népies műdalokat rögzítettek. A Columbia Records „E” prefix-szel ellátott kiadványsorozatában a 43-, 44- és 58-eszes matricaszámsorban találjuk az amerikai magyarok számára helyben készített hangfelvételeket, ezeknek pontosabb datálását sajnos egyelőre nem teszik lehetővé a források. Itt Hegedüs Lajos katolikus egyházi énekekből és karácsonyi énekekből készített orgonakíséretes felvételeit,¹¹ valamint Bartók Matild további magyarnóta- és katonanóta felvételeit kell megemlítenünk.

★

A fentieket figyelembe véve is, ha végignézzük az első világháború éveire eső, jelenleg ismert hanglemezreper-toárt, világosan látszik, hogy a magyar énekművészek – egyetlen kivételt leszámítva – se Budapesten, sem pedig külföldön nem készítettek hangfelvételeket operaáriákból. Az egyetlen kivételt ugyanakkor érdemes közelebbről is megvizsgálni. Jelenlegi ismereteink szerint az egyetlen magyar nyelvű operarészlet, amelyet az első világháború éve alatt rögzítettek gramofonlemezre, a bánáti Fehértemplomban (ma: Bela Crkva, Szerbia) született Anton Arnold (1880–1954) – magyar nevén Arnold Antal – operaénekes hangfelvétele Wilhelm Kienzl *Der Evangelimann* című operájának „Selig sind...” kezdetű áriájából („Boldogok, kik az igazságért szenvednek” szövegkezdettel, Favorite Record 1-025673, matr. 15914).¹² A fennmaradt gramofon-

lemez másik oldalán Hetényi-Heidelberg Albert és Heltai Jenő *Emlékszel-e?* című szonója hallható Anton Arnold előadásában, szintén magyar nyelven. A Kienzl-hangfelvétel és maga a lemez – éppen egyedisége folytán – számos diszkológiai jellegű kérdést felvet és hagy megválaszolatlanul. Hol és mikor készült a felvétel? Miért magyar nyelvű a lemezcímke tanúsága alapján Bécsben működő énekes lemezének felirata? Miért magyar nyelven rögzítette a bécsi Hofoper énekművésze az áriát? S miért éppen ezt az áriát, amelyet – jelenlegi ismereteink szerint – színpadon sosem énekelt? Miért nem valamely ismertebb, népszerűbb operarészletet? Az első világháború alatt készült hanglemez-felvételek jelentős részéhez hasonlóan ez esetben sem minden kérdésre tudunk válaszolni.

Jelenlegi adataink szerint Anton Arnold legalább két, de inkább három alkalommal is készített hangfelvételeket az ekkor már a német Lindström konszernhez tartozó bécsi Favorite Record lemezcég számára az első világháború második felében: 1917 őszén – valószínűleg két különböző hangfelvételi ülés során is –, és 1918-ban. Korai diszkográfiája nem teljes, az ismert tartalmú matricaszámok között igen sok adatsor jelenleg még üres.

Az első két hangfelvételi ülés feltehetőleg 1917 szeptemberében vagy októberében volt, hiszen Arnold már énekli Kálmán Imre *Die Fasnachtsfee* című operettjének részleteit, s bár ez az operett a korábbi, *Zsuzsi kisasszony* című operetten alapul, az új változat ősbemutatójára Bécsben, 1917. szeptember 21-én került sor. Az énekes partnere a népszerű operetténekes, a második világháború idején tragikus körülmények között elhunyt Grete Holm volt.

Favorite Record, Bécs, 1917. ősz

Matricaszám	katalógusszám	zeneszerző	főcím	részlet címe	előadók
15898	1-29421	Ralph Benatzky	Liebe im Schnee	Ich will frei sein	Grete Holm, Anton Arnold, zenekar
15902	1-29424	Leo Fall	Die Rose von Stambul	Fridolin, ach wie dein Schnurrbart sticht	Grete Holm, Anton Arnold, zenekar
15905	1-29425	Ralph Benatzky	Liebe im Schnee	Im Januar, im Februar	Grete Holm, Anton Arnold, énekár, zenekar
15907	1-29426	Leo Fall	Die Rose von Stambul	Ein Walzer muß es sein	Grete Holm, Anton Arnold, zenekar
15914	1-025673	Wilhelm Kienzl	Der Evangelimann	Boldogok, kik az igazságért szenvednek	Anton Arnold, zenekar
15916-o	1-x25221	Kálmán Imre	Die Fasnachtsfee	Susi, nur du	Anton Arnold, zenekar
15920	1-x25224	Richard Fall	Puppenprinzessin	Draußen in Sievering	Anton Arnold, Salon-Orchester „D’Geigerbuam”
15921	1-x25225	Richard Fall	Liebchen am Dach	Schön ist wohl eine Rose	Anton Arnold, Salon-Orchester „D’Geigerbuam”

A második hangfelvételi ülés során Arnold egyik énekes partnere magyar primadonna, Komlóssy Emma volt. A Gesellschaft für Historische Tonträger archívumában hozzáférhető hanglemez tanúsága szerint Arnold és Komlóssy duett-felvételeiken német nyelven énekeltek.

Favorite Record, Bécs, 1917. ősz

Matricaszám	katalógusszám	zeneszerző	főcím	részlet címe	előadók
15947	1-x25226	Leo Fall	Die Rose von Stambul	O Rose von Stambul	Anton Arnold, zenekar
15951	1-29431	Kálmán Imre	Die Faschingsfee	Lieber Himmelvater, sei nicht böse	Anton Arnold, énekkar, zenekar
15952	1-29432	Kálmán Imre	Die Faschingsfee	Fräulein, gestatten Sie	Komlóssy Emma, Anton Arnold, zenekar
15953	1-29433	Kálmán Imre	Die Faschingsfee	Komm doch, holde Faschingsfee	Komlóssy Emma, Anton Arnold, zenekar
15954	1-29434	Leo Fall	Die Rose von Stambul	Geh', sag' doch Schnucki zu mir	Komlóssy Emma, Anton Arnold, zenekar
15955	1-025684	Hetényi-Heidelberg Albert		Emlékszel-e?	Anton Arnold, zenekar

A két 1917-es hangfelvételi ülés tartalmát összevetve feltűnik, hogy a Kienzl-ária és az *Emlékszel-e* felvétele között viszonylag sok más felvétel készült. Lehetséges, hogy az utóbbi dal utólag, kifejezetten azzal a céllal került rögzítésre, hogy a magyar nyelvű áriafelvétel párja legyen.

Anton Arnold 1918-ban készült felvételei az utolsó bécsi Favorite-hangfelvételek közé tartoznak:

Favorite Record, Bécs, 1918.

Matricaszám	katalógusszám	zeneszerző	főcím	részlet címe	előadók
16013	1-29436	Franz Schubert / Carl Lafite	Hannerl	Guck' ein bisserl	Friedl Scarron, Anton Arnold, zenekar
16014	1-29437	Franz Schubert / Carl Lafite	Hannerl	Ich weiß nur das Eine	Friedl Scarron, Anton Arnold, zenekar
16018 [?]	1-x25246	Franz Schubert / Heinrich Berté	Das Dreimäderlhaus	Lied aus Wien	Anton Arnold, zenekar

A listákból látható, hogy a Kienzl-ária felvétele a később a bécsi Operaház tagjaként hosszú énekesi pályát futó Anton Arnold egyetlen operaáriát tartalmazó hanglemeze. Kilóg a többi hangfelvétel sorából, kérdés, hogy vajon a lemezcég, vagy az énekes választása nyomán készült-e el éppen ennek az áriának a felvétele. Említésre érdemes ugyanakkor, hogy Arnold hangját az első világháború alatt rögzített lemezoldalakon kívül néhány későbbi, igen értékes élő hangfelvétel is őrzi, például *A nürnbergi mesterdalnokok* Wilhelm Furtwängler vezényletével egy 1937. november 25-i bécsi előadásról (Arnold Balthasar Zorn szerepében hallható), vagy a *Salome* részletei két Richard Strauss által vezényelt bécsi előadásról, ahol Arnold a negyedik zsidó szerepét énekelte (1942. február 15. és május 6.).

A Kienzl-áriát tartalmazó gramofonlemez – igen nehezen kibetűzhető – címkéje nagyjából magyar nyelvű, ezen az énekművész a bécsi Császári és Királyi Operaház tagjaként szerepel, miközben a címkén szerepel a „Budapest” helységnév is:

Arnold Antal
Ungarn. Tenor m[it]. Streichorchester
Boldogok, kik az Igazságért szenvednek
a »Bibliás ember« cz. operából
énekli Arnold Antal
a bécsi cs. és kir. opera tagja
Budapest
1-025673

A vizsgált felvételt körülvevő matricaszámok adataiból nyilvánvaló, hogy a Budapest szó nem a felvétel készítésének városát jelöli, a felvétel Bécsben kellett, hogy készüljön. Inkább feltételezhető, hogy a Favorite lemezcég a bécsi felvételt kifejezetten a magyar lemezipertóárba szánta, s erre utal a Budapest megjelölés a címkén. A Favorite a két említett bécsi hangfelvételi ülés között ugyanis Budapesten készített lemezfelvételeket, amelyek kizárólag nóták, kabarédalok és operett-részletek.¹³ Elképzelhető, hogy a cég bécsi művészeti vezetője – a Favorite lemezein gyakran szereplő magyar énekes, Újváry Károly¹⁴ – már ekkor tudta, hogy nem fog tudni Budapesten operaáriát lemezre venni.

Kapóra jöhetett tehát neki, hogy olyan énekessel készíthetett egy operafelvételt Bécsben, aki tud magyarul. Vonatkozó iratanyag hiányában ezt a kérdést nem tudjuk egyértelműen megválaszolni.

Az ugyanakkor, hogy egy bécsi hangfelvételen a bécsi Operaház énekese magyar nyelven énekeljen egy áriát, merőben szokatlan jelenség. Néhány Erkel-áriából még találunk külföldön készült, de magyar nyelvű korai hangfelvételt,¹⁵ ugyanakkor – jelenlegi ismereteink szerint – Arnold áriafelvétele az egyetlen magyar nyelvű, külföldön készült korai hangfelvétel, melyen nem magyar zeneszerző operájának részlete hallható.

Lehetséges ugyanakkor, hogy az ária magyar nyelven történő rögzítése nemcsak a lemezcég, hanem az énekes ambíciójának is eredménye, azaz Arnold esetleges magyarországi ismertségét volt hivatott elősegíteni? Netán a Bécsben csak epizód szerepekben¹⁶ fellépő Arnold egy esetleges budapesti szerződését szerette volna előkészíteni vele? Anton Arnold neve ekkoriban Magyarországon nem volt nagyon ismert, korábbi színházi működése során többnyire elkerülte a magyar operajátszás területét. 1909-től 1916-ig bár évente működési helyet váltva, de mindvégig német színházakban – Olmütz (ma: Olomouc), Regensburg, Teplitz (ma: Teplice) és Dortmund – működött.¹⁷ 1914-ben ugyan rendelkezett budapesti lakcímmel is (Kispest, Hunyadi u. 111.),¹⁸ de 1915–1916-ban a regensburgi Stadtthater tagja volt, s emellett vendégként a bécsi Carl-Theaterben is fellépett.¹⁹ 1916. szeptember 1-től 1920-ig, majd 1921. szeptember 1-től újra a bécsi Hofoper magánénekeke volt.²⁰

Magyarországi működése igen csekélynek mondható. A budapesti operaházban egyszer sem lépett fel, bécsi szerződését megelőzően mindössze két temesvári jótkony célú hangversenyfellépéséről van adatunk (1916. szeptember és 1916. június).²¹ 1918. július 7-én és 8-án Újvidéken lépett fel a bécsi Operaház tagjainak jótkonyági hangversenyén.²² Lehetséges ugyanakkor, hogy a magyarországi németek körében viszonylag ismert volt a neve: 1919. április 11-én, a Tanácsköztársaság ideje alatt előadást tartott Budapesten a Magyarországi Német Kultúrszövetség szervezésében, a magyarországi német színházakról.²³ A korabeli beszámoló szerint az előadás elején mint a magyarországi németiség és a német művészet érdekében fontos tevékenységet végző művészt mutatták be a közönségnek.²⁴ Ugyanakkor erre az előadásra is bécsi kötelezettségeit figyelembe véve érkezett Budapestre: az előadás másnapján *A windsori víg nőkben*, a rákövetkező nap pedig a *Saloméban* lépett színpadra a bécsi Operaházban.²⁵ Lehetséges, hogy a Tanácsköztársaság idején vállalt előadásával kissé túlzottan is exponálta magát Magyarországon,²⁶ nem csoda, hogy később nem tért vissza. Magyarágát ugyan-

akkor később is felvállalta, ismert egy fellépése a Bécsi Magyar Szövetség kultúrestjén.²⁷

Látható tehát, hogy az énekes 1917-ben sem Budapesten, sem Bécsben nem minősült sztárnak. Ennek ellenére a lemezcímke mégis azt sugallja, hogy Anton Arnold ismert énekes volt, hiszen az arcképét is feltüntették rajta. Az arcképes lemezcímkeket az osztrák és német lemezcégek 1916-tól kezdve alkalmazták, ez a megkülönböztető lemezcímke-változat azonban rendszerint a legnépszerűbb előadóknak – például Jacques Rotternek, Gyárfás Dezsőnek, Nádor Jenőnek vagy Ujváry Károlynak – járt.

Arnold a kiváló operaénekesnő Hilgermann Laura növekedése volt, így a *Der Evangelimant* tanárán keresztül is ismerhette. Hilgermann az opera magyarországi bemutatóján (1896. március 7.), s számos azt követő előadáson énekelt Budapesten Magdolna szerepét. Amennyiben Arnold még Hilgermann Lauránál végzett tanulmányai során ismerkedett Matthias Freudhofer szerepével, azt érthető módon magyarul is tanulhatta. S bár színpadi karrierje nagy részében kisebb karaktertenor szerepekben lépett fel, pályája kezdetén énekelt fajsúlyosabb tenor főszerepeket, például Stolzingi Waltert vagy *A bűvös vadász* Maxát.²⁸ Nincs róla biztos adat, de nem kizárható, hogy énekelt Matthias Freudhofer szerepét színpadon, ugyanakkor ha énekelt is, szinte biztos, hogy nem magyar nyelven.

A „Selig sind...” szövegkezdetű ária igen népszerű volt a 20. század első évtizedeiben, a The Gramophone Company német katalógusában tizenkét énekművész 1899 és 1926 közti, akár többszöri rögzítésének adatait is megtaláljuk.²⁹ Köztük van Karel Burian 1911-ben Prágában készített német nyelvű, zenekari kíséretes felvétele,³⁰ mellyel érdemes összehasonlítani az Arnold lemezén hallható interpretációt. A „Selig sind...” kezdetű áriát éneklő Matthias Freudhofer szerepe ugyanis Budapesten eleinte František Broulík, majd hosszú ideig Arányi Dezső kiváltsága volt, az 1912-es felújítástól kezdve azonban éppen Burian tartotta életben még 10 évig, a húszas évek elején Gábor Józseffel váltva. Nem lehet persze előnyös a kisebb német operaszínpadon működött Arnoldot a világsztár Buriannal összehasonlítani, utóbbi művész hangfelvétele nyilvánvalóan kvalitásosabb énekesről tanúskodik. Karel Burian jóval simulékonyabban, finomabb vibratóval és több legatóval éneklő az áriát, bőven alkalmaz kisebb-nagyobb csúszásokat és portamentókat, míg Arnold vibratója szélesebb, előadása szögletesebb, szinte mentes a hangok közti csúszásoktól. Burian Arnoldhoz képest több „operaáriás” gesztust alkalmaz: színpadiasan deklamálva duplán pontozza a csúcsponton hallható „Freuet euch” szöveget és pontozott ritmussal éneklő a „denn euer” szavakra írt két negyedre is, ezáltal a hosszú, jól megénekelhető hangokat emeli ki előadásában. Hasonló megoldással élve duplájára nyújtja

a koronával ellátott kétfonális g-t (előtte még levegőt is vesz az „im Himmel”-re rákészülve), továbbá a zárlat előtti utolsó forte szakasz csúcshangján is hosszan időzik, s jókora lassítással zárja le az áriát. Ezzel szemben Arnold csak egy helyen, a szöveg prozódiaja érdekében (a „mondanak” szónál) változtat a ritmuson, a koronákat nem nyújtja meg oly mértékben, mint Burian. „Operaáriás” hangvételtre mindössze néhány ütem erejéig, a „breit” jelzésű szakasznál vált át, azonban éppen itt rutintalanságra vall, hogy a szakaszt záró kétfonális g-re túl korán, egy negyeddel előbb fellép. Hangfelvételtechnikai kérdés is lehet, de tény, hogy Burian előadása dinamikailag jóval változatosabb, mint Arnoldé.

A felsorolt különbségek persze nem feltétlenül – vagy nem kizárólag – a két énekes közti nyilvánvaló kvalitás-különbségből adódnak, lehetnek részben előadóművészi koncepcióra utaló eltérések is. A Kienzl-ária Arnold által készített hangfelvételét ugyanis az énekes előadói stílusa és a szöveg tartalma együttvéve új kontextusba helyezheti. Anton Arnold éneklése ezen a hangfelvételen kissé hasonlít Hegedűs Lajos egyházi énekeket tartalmazó, New York-ban rögzített lemezeinek énekstílusához. A hasonlóság persze az ária korálszerűségéből is adódik, ugyanakkor elmondható, hogy sem Hegedűs, sem Arnold nem az előadott mű eredeti közegét idézi meg az idevonatkozó hangfelvételein. Hegedűs Lajos nem a templomi előadást imitálva rögzítette az egyházi énekeket, s hasonlóképpen Anton Arnold sem elsősorban operaáriaként énekelte a Kienzl-részletet. A Máté evangéliumából (5:10–12) származó szöveg pedig különös aktualitást nyerhetett 1917-ben: [az Arnold által énekelt fordítás szerint] „Boldogok, kik az igazságért szenvednek szomorúságot, mivel övék a mennyország. Boldogok lesztek, hogyha gyaláznak, bántnak [sic] az emberek, minden gonosz hazugságot mondanak ellenetek.”

Anton Arnold 1917-ben készült lemezén hallható előadása nem elsősorban egy ária hatását kelti, hanem sokkal inkább a részlet – illetve az énekelt szöveg – morális, sőt lelki tartalmát helyezi előtérbe. Ezen olvasatnak annál is inkább van létjogosultsága, hiszen tudni lehet, hogy Arnold igen empatikus volt a háború károsultjai, a szenvedők iránt. Pályája során kiemelkedően nagyszámú jótékonyági rendezvényen vett részt előadóművészként, közvetlenül az első világháborút követő években több mint 900 jótékonyági hangversenyt adott.³¹ A húszas években több különböző német operatársulattal turnézott az Amerikai Egyesült Államokban, s e fellépéseinek teljes tiszteletdíját is a bécsi polgárság javára fordította.³² A „Selig sind, die Verfolgung leiden...” kezdetű áriából készített lemeze így nemcsak egy előadóművészi teljesítményt örökít meg, hanem akár az énekes személyes vallomása is tekinthető, így némileg indokolhatja, miért éppen ezt az áriát választotta az énekművész, amikor egyetlen alkalommal operaáriát énekelhetett lemezeire. E hangdokumentum tehát

ebben az olvasatban nemcsak a hangfelvétel készítésének dátuma kapcsán minősül az első világháború hangzó emlékének, hanem annál mélyebben is hordozza a világháború lenyomatát.

- ¹ A szerző a tanulmány írása idején az MTA BTK Zenetudományi Intézet 20–21. Századi Magyar Zenei Archivumának tudományos munkatársa.
- ² A *Magyar Zene* hasábjain átfogóan foglalkoztam az első világháború alatti magyar hanglemeztörténettel, lásd: »Magyar hangok« a háborúból. Az első világháború és a magyar hanglemeztörténet” *Magyar Zene* LIII/3 (2015. augusztus): 277–304.
- ³ Alan Kelly: *The Gramophone Company Limited. His Master's Voice. General Catalogue*. (CD-ROM, a szerző kiadása, 2000). Az idevonatkozó adatokat lásd: Suf-L. doc, 693.
- ⁴ N. N.: „A színházi világ a háborúban.” *Színházi Élet* IV/1 (1915. szeptember 5–12.): 1–6.
- ⁵ „Original Victrola Record”, *Zenekerkeskedelmi Közöny* IV/4 (1914. április 1.): 8.
- ⁶ E hangfelvételek datálásáról lásd: Szabó Ferenc János: „1914 hangjai” in: Kappanyos András (szerk.): *Emlékezés egy nyár-éjszakára: Interdiszciplináris tanulmányok 1914 mikrotörténelméről*. (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015): 295–306.
- ⁷ Bihar Sándor három lemezoldalnyi magyarnóta-felvételét a Columbia lemezcg 1917. évi főjegyzéke hirdeti, külön felhívva a figyelmet az előadóművész „hősi halálára”. *Columbia 1917. évi hanglemez főjegyzék*, 17.
- ⁸ Erről lásd az alábbi tanulmányomat: „Gramofonlemez és kultúrmisszió a világháború éveiben – 1916”, in: Kappanyos András (szerk.): *E nagy tivornyán. Tanulmányok 1916 mikrotörténelméről*. (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017): 261–272.
- ⁹ 17886L–17900L és 17918L matricaszámokon.
- ¹⁰ 18286L–18291L és 918m–921m matricaszámokon.
- ¹¹ Hegedűs Lajos 1917-ben készített egyházzenei hangfelvételeiről lásd: Szabó Ferenc János: „From Church Hymns to the »Church Scene«. Religious Songs on Hungarian Gramophone Records (1900–1920)” in: Pekka Gronow – Christiane Hofer – Frank Wonneberg (szerk.): *Contributions to the History of the Record Industry. Beiträge zur Geschichte der Schallplattenindustrie*. Vol. 7 (Wien: Gesellschaft für Historische Tonträger, 2016): 164–172.
- ¹² A hanglemez Kiss Gábor Zoltán magánygyűjteményének részeként az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában található.
- ¹³ Az 1917. őszi budapesti hangfelvételi ülés jelenleg ismert matricaszám-határai: 15926–15945.
- ¹⁴ Paul Mahringer kutatásaiból tudjuk, hogy a Favorite Record művészeti vezetője az első világháború éve alatt Újváry Károly énekes és zeneszerző volt. Paul Mahringer: „»Rosa, wir fahr'n nach Lodz«. Österreichischer Humor als Waffe im Ersten Weltkrieg”, *Zeitreise Österreich*. Sonderausgabe: Der erste Weltkrieg, 2014. 92–95. 93–94.
- ¹⁵ Például Sebeők Sára 1906 januárjában, Bécsben készült felvétele a *Hunyadi László* „La Grange” áriájából (Pathé 39126, 21284 BG), ugyanezen ária Lillian Nordica és E. Romayne Simmons előadásában 1907. május 23-án, New Yorkban készült hangfelvétele, (Columbia 30144, matr. 30144), vagy későbbi példaként Kálmán Oszkár Berlinben, 1929. június 17-én készült felvétele a *Bánk bán* borsdallából (Odeon A197194, matr. 73037).
- ¹⁶ A Wiener Staatsoper Spielplanarchívjának adatai alapján Anton Arnold viszonylag sok szerepben lépett a bécsi Operaház színpadára, ezek azonban mind kis szerepek voltak. A Spielplanarchiv jelenleg még nem teljes, később további szerepekkel bővíülhet a jelenlegi lista. <https://db-staatsoper.die-antwort.eu/search/person/186/page/1> (2019. október 26.)
- ¹⁷ Karl Josef Kutsch – Leo Riemens: *Großes Sängerlexikon*. 3. erweiterte Auflage. Bd. 1. (Bern und München: K. G. Saur, 1997): 116.
- ¹⁸ *Budapesti czim- és lakásjegyzék 1914* (Budapest: Franklin társulat, 1914): 1229.
- ¹⁹ A neve szerepel a Carltheater 1915. január 1-jei plakátján, lásd: http://www.environment.net/KKpriv_Carltheater_Das_Maedchen_im_Mond_01_01_1915.jpg (megtekintve 2019. november 2-án)
- ²⁰ Dr. Wilhelm Beetz: *Das Wiener Opernhaus 1869 bis 1945*. (Zürich: Panorama, 1949): 96.
- ²¹ N. N.: „Jótékonycélu művészt Temesvárott.” *Budapesti Hírlap* XXXV/263 (1915. szeptember 21.): 13., valamint N. N.: „A temesvári rokkantlap javára.” *Pesti Hírlap* XXXVIII/174 (1916. június 24.): 7.
- ²² N. N.: „A bécsi Operaház művészei Ujvidéken.” *Világ* IX/159 (1918. július 11.): 13.
- ²³ Gergely Ernő: „Az ukrán és a német kérdés a Magyar Tanácsköztársaság nemzetiségi politikájában.” *Századok* CIII(1969)/2–3. 425–448. 441.
- ²⁴ N. N.: „[Előadás a magyarországi német színházakról.]” *Pesti Hírlap* XLI/87 (1919. április 12.): 5.
- ²⁵ A Wiener Staatsoper Spielplanarchívjának adatai alapján,
- ²⁶ A több lapban is megjelent korabeli beszámoló kiemeli: „Arnold azzal kezdte fejtegetéseit, hogy a fiatal magyar tanácsköztársaságnak jutott osztályrészül, hogy a Magyarországon lévő összes nemzetek számára biztosítsa a szabadságot és a kulturális fejlődés lehetőségeit.” N. N.: „[Előadás a magyarországi német színházakról.]” *Pesti Hírlap* XLI/87 (1919. április 12.): 5.
- ²⁷ N. N.: „[A Bécsi Magyar Szövetség kultúrestje.]” *Budapesti Hírlap* XLVIII/229 (1928. október 9.): 12.
- ²⁸ Kutsch – Riemens, i. h.
- ²⁹ Az áriát lemezeire vette a Gramofon Társaság számára többek között Erik Schmedes (több alkalommal), Ernst Kraus, Fritz Vogelstrom, Willi Birrenkoven, Aloys Hadwiger, Karel Burian, Hermann Jadlowker és Don Fuchs.
- ³⁰ The Gramophone Company, 042309, matr. 2252c. A felvétel Prágában, 1911. június 25-én készült.
- ³¹ Kutsch – Riemens, i. h.
- ³² Kutsch – Riemens, i. h.